

Л. А. Виговський

доктор філософських наук професор,
завідувач кафедри філософії та політології
Хмельницького університету управління та права

Т. В. Виговська

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Хмельницького університету управління та права

УДК 2:504.03

“ЕКОЛОГІЗАЦІЯ” ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ РЕЛІГІЇ ЯК РЕАКЦІЯ НА ПОГЛИБЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

У статті досліджується процес “екологізації” функціональності релігії сучасного релігійного комплексу. Розкриваються причини зростання значення екологічної функції релігії в глобалізованому світі. Аналізується екологічна діяльність основних конфесій.

В статье исследуется процесс “экологизации” функциональности религии современного религиозного комплекса. Раскрываются причины роста значения экологической функции религии в глобализованном мире. Анализируется экологическая деятельность основных конфессий.

In this paper the process of “greening” the functionality of the modern religion of the religious complex. Disclosed reason for the growth of ecological function value of religion in globalizes world. Examines the environmental activities of the main denominations.

Без сумніву, що сьогодні саме життя актуалізувало проблему виживання всього людства в майбутньому. Вчені зазначають, що при відсутності ефективних міжнародних зусиль у запобіганні глобальній екологічній катастрофі, вона може проявитися у повному обсязі в 2040-2050 рр. З цього часу процеси деградації навколишнього середовища, соціальних структур і самої людини стануть незворотними, що в кінцевому підсумку приведе до зникнення на Землі всього живого. Це пояснюється тим, що постійно зростаючі потреби людства у використанні природних ресурсів, які одночасно споживаються і, більше того, знищуються недбалим господарюванням, зумовили велетенські масштаби та прискорені темпи деградації навколишнього природного середовища. Нині відновлення порушеної рівноваги між суспільством та природним середовищем вже неможливе без подальшої екологізації всіх сфер життя сучасного соціуму в глобальних масштабах. Адже повернення сучасної людини з її споживацькою свідомістю та відповідними цінностями до рівня споживання минулих століть є явно нереальним завданням. Через це необхідною умовою виживання суспільства постає проблема відновлення втраченої гармонійності відносин у загальній системі “людина — природне середовище”. Такий процес, насамперед, потребує відповідної світоглядної переорієнтації особистості та підвищення на засадах екологічної свідомості рівня екологічної культури всіх членів людської спільноти. І в цьому контексті насамперед повинні сказати своє вагоме слово державні та громадські інституції, а також релігійні організації.

Зрозуміло, що у минулому столітті світове співтовариство під впливом певних чинників не тільки усвідомило необхідність об’єднання загальних зусиль для вирішення наявних глобальних екологічних проблем, як передумову виживання людства і подальшого суспільного розвитку, але й зробило певні кроки на шляху вирішення екологічних проблем. Не могли стояти осторонь вирішення глобальних проблем сучасного світу і релігійні організації та інституції. “Ви забруднили місце в якому живете, — підкреслюють представники харизматичної церкви, — і ви повинні це виправити” [1, с. 30].

© Виговський Л.А., Виговська Т.В., 2009.

В контексті нашого дослідження варто наголосити, що сама проблема суспільної функціональності релігії в тому чи іншому аспекті завжди цікавили зарубіжних та вітчизняних релігієзнавців. Зокрема, про це свідчить те, що дане питання в тій чи іншій постановці було предметом досліджень вчених із світовим іменем таких, як: Р. Белла, Б. Маліновський, Е. Трьольч. Значний внесок у розвиток проблеми суспільної функціональності релігійного феномену внесли українські релігієзнавці М. Бабій, А. Колодний, Б. Лобовик, Л. Филипович та інші.

Водночас сутність екологічної функціональності релігійного комплексу, конфесійна специфіка її реалізації ще не була темою окремого дослідження. Тому дана наукова розвідка має своєю метою розглянути причини та особливості формування екологічної функції в системі функціональності сучасного релігійного комплексу, а також взаємозв'язок її з іншими функціями релігії у процесі такої реалізації, тобто їх "екологізації".

Загальновідомо, що релігія у житті соціуму та особистості виконувала і продовжує виконувати важливу суспільну функціональну роль. "Функціональність релігії в її філософсько-соціологічній експлікації можна розглядати, — слушно зазначає релігієзнавець М. Бабій, — як певну якісну визначеність, що характеризує іманентні цьому суспільному феномену здатність і можливості (внутрішні і інституційні) задовольняти специфічні духовні, життєві потреби людини, релігійних спільнот, соціуму, і які на практиці реалізуються через інтегративну сукупність конкретних функцій" [2, с. 555]. Таким чином, функціональність релігії, постаючи способом її буття в соціумі, на практиці перш за все виявляється у сукупності функцій, які релігійний комплекс виконує щодо конкретно-історичної спільноти віруючих людей. Зрозуміло, що вони за своїм характером відображають соціальний зміст їх життя, конфесійно визначають і, відповідно, корегують майже всі форми поведінки віруючого індивіда.

Як відомо, кількість соціальних функцій релігії досить значна і вони проявляються практично у всіх сферах життя тих людей та суспільств, які дотримуються релігійного світо розуміння і, відповідно, підпорядковують йому свої думки та вчинки.

Головною причиною відсутності єдиного підходу до розуміння змісту та ієрархічної структури комплексу релігійних функцій, перш за все, є те, що дослідники мають справу з релігією як з певною формою ідеальності, яка не піддається безпосередньому чуттєвому спостереженню. На цей процес істотно впливає і те, що у різні епохи зміст та соціальна направленість релігійного феномену мала різні форми вияву та реалізації в соціумі. Ускладнює вивчення означеної проблеми й те, що самі релігійні функції часто мають амбівалентний характер. "Релігія, — слушно зауважує в цьому контексті Ганс Кюнг, — подвійне явище як в індивідуально-психологічному, так і в соціальному плані, навіть вищі релігії функціонували й функціонують і як репресивні, агресивні, реакційні, так і звільняючі, оптимістичні, людські системи" [3, с. 65]. До цього варто додати й те, що в певні історичні часи основні функції, які виконувала в суспільстві релігія, під впливом певних чинників могли перейти в розряд неосновних і навпаки.

В сукупності все це привело до того, що релігієзнавці до цього часу не можуть знайти спільної мови щодо визначення та класифікації функцій релігії, їх місця і значення у суспільстві. До прикладу, в цьому контексті І. Яблоков вказує на існування таких функцій релігії, як світоглядна, компенсаційна, комунікативна, регулятивна, інтегративно-дезінтегративна, легітимно-розлегітимна [4, с. 299]. Частина авторів ще вказують на наявність у релігійному комплексі виховної, дисциплінуючої, нормативної, знакової, етичної, естетичної, правової, гедоністичної, танато-терапевтичної, ейфоричної та екологічної функцій. Звичайно, це певною мірою відповідає істині, оскільки релігія в її широкому розумінні має безпосереднє чи опосередковане відношення практично до всіх сфер діяльності людини. Сам релігійний феномен є невід'ємною частиною суспільного життя і тому не може не тільки існувати поза ним, але й не впливати нього. Про це, зокрема, свідчить і те, що існує конфесійна регламентація навіть таких сфер життєдіяльності людини як харчування (пости), статеві стосунки між чоловіком і жінкою (сексуальні заборони) і т.д.

В реальному житті "релігійний комплекс виступає специфічною суспільною підсистемою і становить органічну цілісність якій притаманна власна система функціональності: світоглядно-сенсовірна, ціннісно-регулятивна, соціально-організаційна і комунікативно-трансляційна" [5, с. 127]. Кожна з вказаних підсистем має власну функціональну потенцію, яка на практиці реалізується через сукупність цілком конкретних функцій. Щодо екологічної функціональності, то її специфічною рисою є те, що вона тією чи іншою мірою притаманна всім зазначеним підсистемам релігійного феномену. Це пояснюється тим, що конфесійний світогляд має чітко виражений екологічний аспект.

Його зміст та розуміння може зумовити переосмислення ролі і значення екологічних проблем в житті конкретної віруючої особистості. Екологічна діяльність в такому випадку може стати сенсом її життя. Тоді така ціннісна орієнтація зумовлює необхідність використання релігійної діяльності для вирішення конкретних екологічних проблем даної спільноти.

В системі функціональності релігійного комплексу об'єктивно існують й такі функції, які не мали чи не мають прямого відношення до функціонування релігії як такої. “Той чи інший елемент релігії, — зазначають в цьому контексті А. Єришев і М. Лукашевич, — може забезпечувати і таку діяльність, яка не стає функцією інших елементів (наприклад, релігійна організація і її різні ланки можуть нести виробничу, екологічну, просвітницьку і іншу діяльність” [6, с. 60]. Тому можна говорити і про наявність в загальній структурі функцій релігії і неосновних функцій, які становлять собою напрям її діяльності в більш вузьких сферах суспільного життя, наприклад, в екології людини. Звичайно, при цьому потрібно пам'ятати, що і сам термін “неосновні функції” є досить умовним. Це пояснюється тим, що, по-перше, його вживання є правомірним лише настільки, наскільки це допомагає виокремити більш широкі за обсягом і загальні за змістом функції релігії. По-друге, за певних обставин під впливом тих чи інших чинників неосновна функція може стати основною, домінуючою для віруючих людей, діяльності конфесії.

В цьому контексті варто зазначити, що екологічна функція релігії поки ще не розглядається релігієзнавцями як основна в діяльності релігійного комплексу. Але загострення екологічної кризи зумовлює звернення до розгляду зумовлених нею проблем більшої конфесії. Так, все більшої ваги набуває релігійна діяльність, яка концентрує свою увагу на вирішенні екологічних та етичних проблем глобалізованого світу. “Теологи майбутнього, — зазначає Дж. Моузлі, — як і усі, хто хоче зрозуміти нашу поточну кризу, повинні будуть ретельно вивчати ті соціальні науки, що з недавнього часу акцентують увагу на важливості і проблемах релігії сучасності” [7, р. 316]. Таким чином, загострення екологічної кризи примушує релігійні організації та інституції корінним чином переосмислити свої відносини з навколишнім світом. Виникає і отримує своє поширення екологія та екологічна етика. Вони зв'язують ідею Бога з ідеєю охорони природи та розглядають сукупність принципів людської думки і поведінки, зорієнтованих на благо цілсної системи “людина — природа”. В такому випадку формування екологічної свідомості віруючих в процесі релігійної діяльності починає розглядатися як невід'ємний і важливий елемент їх релігійної свідомості.

Глобальна екологічна криза змусила суттєво змінити відношення до основних екологічних проблем більшість конфесій. Так, ще в останній чверті ХХ ст. Російська православна церква почала висловлювати свою стурбованість станом навколишнього природного середовища, виснаженням обмежених ресурсів нашої планети і вважала, що християни мають скеровувати свою моральну активність на оздоровлення і збереження природи. “Для вирішення екологічної проблеми, — підкреслюють православні богослови, — ми, християни ... маємо в світлі своєї віри в Бога-творця по-новому осмислювати місце і завдання людини в творінні божому” [8, с. 58-59].

Стурбованість екологічними проблемами вказана церква відобразила в “Основах соціальної концепції Православної церкви”, яка побачила світ у 2000 р. Так, у ХІІІ розділі “Церква і проблеми екології” підкреслюється, що відносини між людиною і оточуючою природою були порушені ще в доісторичні часи через гріхопадіння людини і її відчуження від Бога. В результаті, як наголошують сучасні православні богослови, склався комплекс екологічних проблем, до якого вони справедливо відносять весь комплекс питань, які пов'язані з існуванням складної природної системи, що об'єднує в собі кору Землі, життєву твердь і світовий океан.

При цьому підкреслюється, що саме релігія може допомогти людству побачити спорідненість і взаємозв'язок між людиною, суспільством і природою з метою досягнення життя в мирі і гармонії з оточенням, яке його годує і зігріває.

Включившись в обговорення екологічних проблем, православні богослови акцентують увагу на таких актуальних питаннях, як роль біологічних факторів в житті особистості, результатах впливу на оточуюче середовище гонки ядерних озброєнь у світі, формування християнського відношення до природи, розгляд загроз забруднення навколишнього середовища, підвищення радіоактивності в атмосфері і її генетичні наслідки, утвердження моральних принципів панування людини над природою та ін.

Екологічні проблеми займають важливе місце і в діяльності католицької церкви. Як відомо, папа римський Іван Павло II вже у своїй першій енцикліці “*Redemptor hominis*” (“Рятівник людини”) закликав церкву співчутливо відгукнутися на ті гуманні

ідеали, що є в людині і в сучасному світі, сконцентрувати свій вплив на людині “конкретній і історичній”. Він, виступаючи на науковому семінарі “Енергія і людство” (1980 р.) перед вченими Європи, Америки та Африки, що відбувся в Папській академії наук, наголошував про очевидність того, що Сонце є першим і найбагатшим джерелом енергії для нашої планети. Тому воно повинно стати об’єктом більш уважного вивчення вчених. І це вивчення повинне перетворитися в найголовніше завдання для них.

Наша цивілізація, на думку глави католицької церкви, повинна відшукати нові методи оволодіння джерелами енергії, представленими в розпорядженні людини божественним Провидінням. В кінці свого виступу Іван Павло II висловив переконання, що незабаром будуть вироблені правила, що дозволять як в близькому, так і далекому майбутньому, ліквідувати загрозу випадкових збитків від використання деяких джерел енергії, особливо таких приголомшливих як ядерна [9, с. 6].

Варто нагадати, що події, які відбулися на Чорнобильській АЕС в 1986 р., зі всією очевидністю підтвердили реальність вказаної ним загрози. І сьогодні світ повинен вирішити комплекс складних проблем, пов’язаних з використанням ядерної енергії.

Екологічна функціональність певною мірою притаманна і мусульманському світу. Цьому слугує перш за все відторгнення ним західної, по суті матеріалістичної, моделі розвитку суспільства. Така непохитна позиція зумовлюється, по-перше тим, що мусульманським народам протягом усього XX ст. довелося відчувати на собі всю жорстокість, усі руйнівні прояви матеріалістичної модернізації. По-друге, тим, що у самому повчанні і практиці ісламу по суті закладений могутній імунітет проти багатьох проблем сучасності, які зумовлені неконтрольованим розвитком споживання. В світоглядно-ідеологічному плані ця захисна система базується на визнанні закону єдності буття, нерозривності духовного і мирського життя, споконвічній турботі ісламу про фізичне і духовне здоров’я людини, визнанні людини, що дуже важливо, вінцем, але не царем природи.

Ті серйозні кризи і конфлікти, що охопили нині ісламський світ, у більшості випадків випливають із соціально-екологічної дисгармонії, що породжується форсованим індустріально-споживацьким розвитком. Такі системні кризи характерні, як правило, для напівтрадиційних напівіндустріальних країн, незалежно від моделей їхнього суспільно-державного устрою. Різні “ізми” при цьому, як свідчить практика, не відіграють істотної ролі.

Переважає більшість мусульманських країн зіштовхується нині зі схожими для християн проблемами: перенаселеністю міст і родючих долин, бідністю та злиденністю, насильницькими чи вимушеними міграціями, монокультурною спрямованістю сільського господарства і сировинною орієнтацією промисловості, функціонуванням украй небезпечних для місцевих екосистем індустріальних виробництв, швидким демографічним ростом, що посилюється нестачею водно-земельних, продовольчих і енергетичних ресурсів.

Початок цьому процесу покладено ще в колоніальну епоху. У постколоніальний період, прагнучи швидкого росту і процвітання, мусульманські країни обрали шлях індустріалізації промисловості і сільського господарства. Однак стартові умови та можливості Заходу і мусульманського Сходу виявилися занадто нерівними. І мова тут йде не тільки про формаційні, соціально-економічні умови, але і, перш за все, про природнокліматичні, демографічні і цивілізаційні, що охоплюють світосприймання в цілому і релігію зокрема. І, як результат, людина в процесі господарювання порушила вікові взаємини зі своїм життєвим простором, оскільки “несуча здатність” регіональних екосистем виявилася багаторазово перевищеною в порівнянні з такими в постіндустріальних державах. Таким чином, під впливом прискореної індустріальної модернізації, що часто носила досить спотворливі форми, у багатьох мусульманських державах визріли глибинні соціально-екологічні кризи, що підірвали саму основу їх подальшого поступального соціально-економічного розвитку.

Деградаційні процеси в біосфері і соціумі зумовили підвищений рівень, конфліктності, навіть соціальної агресивності, що були спрямовані не тільки на зовнішні чинники, але й на внутрішні. Але в мусульманському світі за наявними конфліктами і війнами можна побачити наростаючу тенденцію ісламізації на пострадянському просторі і реісламізації на закордонному Сході. Вона виступає, насамперед, як цивілізаційно-культурна, духовна реакція на забуття неперехідних цінностей людського буття і руйнування гармонії світобудови. Це протест проти неuczтвa, аморальності, егоїзму, неправди, лицемірства, цинізму, жадібності, безглуздового марнотратства людської енергії і природних ресурсів — проти всього того, що споконвічно було чужим суті ісламському віровченню.

За умов подальшої глобалізації світу мусульманський світ, хоче він чи ні, усе-таки постає як частина сучасної глобальної цивілізації. У мусульманстві йдуть складні процеси переосмислювання досвіду грандіозних і одночасно трагічних соціальних та

технічних експериментів ХХ ст.

Показово, що в самих розвинутих країнах світу багато віруючих починає відкидати раніше звичні норми життя. У них формується потреба пошуку нового варіанту “третього шляху” розвитку. Нова, так звана постмодерністська критика західної моделі розвитку суспільства знаходить зростаюче число прихильників у рядах віруючих, особливо в Європі. Характерно, що до критики сучасної постіндустріальної системи звертаються богослови, які раніше бачили в ній альтернативу індустріальному суспільству споживання.

Варто зазначити, що постмодерністська західна і сучасна мусульманська критика на адресу технократичної, споживацької по своїй суті, моделі розвитку в цілому збігається. Так, мусульманські діячі відзначають обмеженість цієї моделі у вирішенні соціальних і глобальних проблем, фатальну спробу досягти матеріального комфорту за рахунок вичерпування природних ресурсів. Ними заперечується головна ідея модернізації, що висуває як мету людства економічний і технологічний розвиток.

Нині в релігійному середовищі на всіх рівнях відбувається усвідомлення того, що за блага цивілізації сучасне суспільство платить занадто високу ціну. Частина віруючих починає вважати протидію поширеному господарському егоїзму виявом безпосередньої релігійної діяльності. Зокрема, вони виявляють ті види виробничої діяльності, які наносять шкоду природному середовищу. А також беруть участь в розробці системи захисту останнього, спонукають до перегляду методів господарювання, сприяють спробам розробки та запровадження ресурсозберігаючих технологій і безвідхідних виробництв, що одночасно могли б вписатися у природний кругообіг. На рівні релігійної свідомості набуває розвитку екологія. Суспільна свідомість, що керується екологічною етикою, спонукає віруючих не тільки до висловлювання проти споживацького способу життя людей, але й вимагає підвищення моральної і юридичної відповідальності за шкоду, нанесену природі, стимулює поширення екологічного навчання і виховання, закликає об'єднати зусилля віруючих і невіруючих людей до активного захисту навколишнього середовища на базі широкій міжнародної взаємодії.

Таким чином, в релігійному комплексі екологічна функціональність починає відігравати значну роль. Її реалізація у відповідних функціях релігійних організацій набуває все більшого значення у світлі глобалізації екологічних проблем. На початку нового тисячоліття все частіше екологічна діяльність оголошується “богоугодною” і такою, яка слугує справі “спасіння”. Зрозуміло, що це певним чином спонукає релігійну особистість до активної діяльності, яка направлена на збереження і покращення стану навколишнього середовища. Тому нині формується такий тип віруючої людини, яка здатна правильно орієнтуватися в сучасних екологічних проблемах, більше того, виявляти особисту активність й ініціативу у їх вирішенні.

Список використаних джерел

1. Новое Учение для Пробуждающегося Человечества (Христос) / Пер. с англ. — Х., 1994. — 219 с.
2. Бабій М. Функціональність як сутнісна характеристика релігії / М. Бабій // Академічне релігієзнавство. — К. : Світ знань, 2000. — С. 554-557.
3. Кюнг Ганс. Релігія на переломі времен / Ганс Кюнг // Мировое древо. Международный журнал по теории и истории мировой культуры. — Вып. 2. — М., 1993. — С. 65-76.
4. Введение в общее религиозоведения : Учебник / Под ред. И. Н. Яблокова. — М. : Книжный дом “Университет”, 2001. — 576 с.
5. Виговський Л. А. Функціональність релігії: природа та вияви : монографія / Л. А. Виговський. — Київ-Хмельницький, 2004. — 340 с.
6. Ерышев А. А. Социология религий : Учебн. пособие / А. А. Ерышев, Н. Н. Лукашевич. — К. : Світ знань, 1999. — 208 с.
7. Moseley Games G. Culture, Religion and Theology / Moseley Games G. // Theology Today, Ephrata, Pa, 1980, vol. 37, p. 315-322.
8. Журнал Московской патриархии — 1978. — № 12. — С. 58-59.
9. Иоанн Павел II. Проблемы энергии в современном мире / [Пер. с франц.] / Иоанн Павел II. — К., 1982.

Рекомендовано до друку кафедрою філософії та політології
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 3 від 28 жовтня 2009 року)

Надійшла до редакції 04.11.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009